

Шановні студенти гр. № 45!

Вам пропонується тема для самостійного опрацювання. Алгоритм дій:

1. Ознайомитись з текстом лекції. За бажанням використати додаткову інформацію з даної теми.
2. Опрацювати питання для самоконтролю.
3. Виконати тестові завдання. Результат тестів надсилати на електронну адресу vm.rudchuk@gmail.com. Не забувайте вказати прізвище.

Тема: Економічна соціологія. Соціологія менеджменту та праці

План

1. Предмет і об'єкт економічної соціології
2. Особливості економічної та соціальної сфер суспільства
3. Становлення економічної соціології як науки
4. Проблемні пошуки вітчизняної економічної соціології
5. Соціологія праці й управління та менеджмент

1. Предмет і об'єкт економічної соціології

Як самостійна галузь соціологічної науки, економічна соціологія заявила про себе в середині ХХ ст. у США на хвилі осмислення взаємопов'язаних процесів у сфері виробництва і соціальному бутті індивідів, соціальних груп і спільнот. З часом усе чіткіше окреслювалися особливості її як міжгалузевого наукового напрямку, однієї зі спеціальних соціальних теорій, що, функціонуючи в межах соціального та економічного знання, має специфічний предмет і об'єкт дослідження.

Економічна соціологія – міжгалузевий науковий напрям, галузь соціологічного знання, що вивчає економіку як соціальний інститут, закономірності її розвитку та функціонування.

Економіку вона розглядає як один із базових елементів суспільства, тісно пов'язаний з його соціальною структурою і соціальними процесами. Відповідно економічна соціологія покликана досліджувати економічне життя, розвиток економіки як соціальний процес, спонукуваний активністю соціальних суб'єктів, інтересами, взаємодією соціальних спільнот. Особливий інтерес виявляє вона до взаємодії економічної та соціальної сфер, до взаємовпливу та взаємозбагачення економічних і соціальних процесів. Вона зосереджується не на відокремлених явищах, тенденціях в економічному та соціальному бутті і навіть не на їх взаємозв'язку, а на механізмах, що породжують і регулюють ці взаємозв'язки. Не менше цікавить її вплив соціальних механізмів на перебіг та особливості економічних процесів.

Предмет економічної соціології – соціальні механізми регулювання економічних відносин, особливості поведінки соціальних суб'єктів. Він охоплює сукупність структур, процесів, пов'язаних із функціонуванням соціальних структур і соціальних відносин щодо власності, особливості взаємодії економіки як соціального інституту із суспільством, соціальні функції економіки, форми регулювання економічних процесів, типи мислення та соціальної поведінки у різних соціально-економічних системах.

Відмінності методологічних підходів до предмета економічної соціології зумовлюють різні, а то й полярні трактування соціальних механізмів та їх регулятивних можливостей, визначально впливають на формування певних типів соціальних механізмів і принципів регулювання економічних процесів. Наприклад, К. Маркс розглядав закономірності економічного розвитку крізь призму інтересів, діяльності та відносин класів, вважаючи стрижнем соціального механізму розвитку економіки класову боротьбу пролетаріату і буржуазії. Сповідуючи культурологічний підхід, М. Вебер основними регулятивними механізмами економічного життя вважав політичні, етичні та релігійні інститути, що формують необхідні духовні якості, особливі риси людського характеру, виховуючи в людини сприйнятливості до новацій та оновлення традицій, ставлення до своєї справи як до духовного покликання. На думку американського соціолога Торстейна Веблена (1857–1929), соціальними регуляторами людських дій є інстинкти, схильності, звички, зумовлені способом споживання. Під час їх аналізу часто вдаються до категорії «економічна поведінка».

Предмет економічної соціології конкретизується у тих фрагментах об'єктивної реальності, які перебувають у сфері її пізнавальних інтересів.

Об'єкт економічної соціології – економіка як соціальне явище, її виникнення, розвиток та місце в житті суспільства. У сфері економіки соціологія вивчає соціальне: суб'єктів, носіїв економічних відносин, їх взаємодію, рольову поведінку, організаційно-нормативні форми, соціальні механізми, що визначають функціонування та розвиток економіки. Якщо економіка розглядає людину як елемент трудових ресурсів, як умову виробництва, то соціологія розглядає людину як суб'єкт економічних і соціальних процесів. Її погляд спрямований на те, як різні види економічної діяльності структуровані на різні соціальні ролі та соціальні організації (спільноти), чим вони обґрунтовані, як здійснюється їх регулювання та як ці соціальні змінні взаємодіють між собою. Відповідно до цього економічна соціологія вивчає соціальні закономірності економічного розвитку суспільства, соціальну ефективність економічних рішень та економічну ефективність соціальних рішень, особливості та можливості економічної діяльності, економічну поведінку різних соціальних класів і груп, вплив соціальних відносин і різних форм організації трудової діяльності, соціальних норм і цінностей на ефективність суспільної праці. Іншими словами, економічна соціологія зосереджується на аналізі взаємозв'язків економічної та неекономічної сфер як за оптимальної їх інтегрованості, так і в стані протидії.

2. Особливості економічної та соціальної сфер суспільства

Економічна сфера є цілісною підсистемою (розглядаючи її відносно автономно від суспільства, ведуть мову про економічну систему) суспільства, що охоплює всі види виробництва, розподілу, обміну і споживання матеріальних благ і послуг, необхідних для життєдіяльності людей. До неї належать державні, кооперативні, приватні, акціонерні та інші форми підприємств і власності, різні типи економічної діяльності (виробнича, фінансова, торгова тощо), а також різні типи економічних відносин між індивідами, спільнотами (колективами, об'єднаннями, регіонами, державами тощо). За словами видатного американського економіста П. Самуельсона, економічна система суспільства (він називає її економічною організацією) покликана вирішувати такі взаємозалежні проблеми:

- які товари, послуги і в якій кількості виробляти;
- як, хто, завдяки яким ресурсам і на основі яких технологій має їх виробляти;
- кому адресовані ці товари і послуги, як вони будуть розподілені в суспільстві між різними групами людей.

Соціальна сфера – це відносини і взаємодія індивідів, соціальних груп, спільнот, що мають різне соціально-економічне становище в суспільстві. Вона характеризується різним відношенням до власності (підприємці та наймані працівники), до організації праці (керівники та підлеглі), до джерел доходів (прибуток, заробітна плата, гонорар, пенсія), різним рівнем доходів (багаті, бідні, злиденні).

На межі економічної та соціальної сфер внаслідок їх взаємодії виникають соціально-економічні процеси. Ядром і суб'єктом цих процесів є людина – особистість як елемент соціальних спільнот (професійних, демографічних, територіальних, етнічних та ін.), включена у систему економічних і соціальних відносин (діяльність щодо виробництва, розподілу, обміну матеріальних цінностей), а також міжгрупові соціальні взаємодії.

Усе це свідчить, що у сфері економіки взаємодіють не одномірні економічні індивіди, а соціально і психологічно багатогранні особистості, які поєднують у собі етнічні, політичні, культурні та інші аспекти, що виявляються у раціональній та ірраціональній поведінці. Процеси, які є ядром економічної системи, функціонують не тільки в економічній сфері, а й у багатьох інших підсистемах суспільства – політичній, соціокультурній, соціальній, сімейно-побутовій. У цьому можна переконатися, аналізуючи вплив на економічну систему політичних, соціальних, культурних та інших факторів.

Соціальні функції економіки

Економіка розвивається разом із суспільством, породжується ним і водночас впливає на нього. У цьому виявляється її *генетична функція*. Матеріальні потреби становлять сукупність базових потреб особистості й формують цінності, ціннісні орієнтації, впливаючи на соціалізацію індивідів. У цих процесах реалізують себе *ціннісно-нормативна* та *виховна функції* економіки. Як соціальна система, що впливає на розвиток суспільних відносин, економіка виконує в суспільстві *інтегративну функцію*, що виражається у забезпеченні єдності інтересів працюючих, створенні соціально-економічних груп і верств. Однією з головних функцій економіки є *регулятивна* (збереження відносної цілісності суспільства) і *творча* (пов'язана з виробництвом засобів подальшого розвитку суспільного й індивідуального життя). *Адаптаційна функція* економіки спрямована на забезпечення функціонування і розвиток виробництва, розподіл, обмін і споживання.

Ключові функції економіки зумовлюють нові соціальні процеси.

1. Підтримання і розвиток форм суспільного розподілу праці. Відбувається це шляхом відтворення трудових ресурсів, розподілу робочих місць і перерозподілу кадрів. Вона передбачає гнучкі та мобільні механізми кадрової політики. За сучасних умов відбувається інтенсивний перерозподіл кадрів, з'являються нові професійні групи, насамперед у приватному секторі, сфері обслуговування, торгівлі.

2. Посилення стимулів до праці та економічна зацікавленість її результатами. Хоча економічні фактори мотивації праці посідають одне з провідних місць, нерідко трапляються неадекватна оплата праці, затримання заробітної плати, що негативно впливає на трудову мотивацію працівників, активізує вплив кадрів, міграційні процеси.

3. Оновлення форм організації виробництва, систем стимулювання, пошук нових типів економічної поведінки.

Усе це впливає не тільки на власне економічні процеси, але й стимулює соціальні зміни в суспільстві, відкриваючи простір для нових соціальних ролей. Це свідчить, що економіка є одним з найвагоміших соціальних інститутів суспільства, суттєво впливає на соціальні відносини, спрямованість соціальних процесів, які є основою життєдіяльності суспільства. Економічні відносини визначають суспільне становище соціальних спільнот, їх соціальні

зв'язки та особливості взаємодії. Погляд на економіку як соціальний процес, соціальні механізми як рушійну силу цього процесу обумовлює багаторівневу систему категорій економічної соціології.

Основні поняття і категорії економічної соціології

Категоріальний апарат економічної соціології охоплює загальнонаукові, загальносоціальні та специфічні (виникли в соціології, відображають її підхід до суспільного життя) категорії. Головні з них: соціальний механізм розвитку економіки, економічна поведінка, економічна культура та ін.

Перший рівень – це найзагальніші категорії: «економічна сфера» і «сфера соціальних відносин». Вони характеризують суспільство на перетині його з економікою. До другого рівня належать категорії, що розкривають соціальний механізм розвитку економіки та окремих його фрагментів у регулюванні соціально-економічних процесів. За ними – категорії, що конкретизують зміст соціальних механізмів: «економічна свідомість», «економічне мислення», «соціально-економічні стереотипи», «економічні інтереси», «економічна діяльність», «економічна поведінка», «економічна культура». Базовим для економічної соціології більшість учених вважає поняття «соціальний механізм розвитку економіки».

Соціальний механізм розвитку економіки – *стійка система взаємодії соціально-економічних груп у сферах виробництва, розподілу, обміну і споживання матеріальних благ і послуг, регульована історично сформованими в даній країні типом культури, системою управління і соціальною структурою суспільства.*

Рушійною силою його є соціально-економічні потреби та інтереси соціальних груп, що регулюють їх поведінку в сфері економіки. Дія його поширюється на всі фрагменти соціальної структури суспільства: класи і соціальні прошарки (підприємці, менеджери, робітники, селяни та ін.); різні рівні територіальної структури (країна, регіон, область, місто, район), а також організаційно-управлінської структури виробництва (відомства, об'єднання, підприємства, підрозділи). У кожному соціальному прошарку і на кожному рівні згаданих структур функціонують специфічні соціальні групи, здійснюються особливі види діяльності й поведінки, досягаються якісно і кількісно різні результати.

Це дає змогу стверджувати, що в суспільстві діє кілька соціальних механізмів, що, взаємодіючи з основним соціальним механізмом регулювання економіки, вони визначають зміст, особливості, спрямованість економічної поведінки індивідів і груп, ефективність економічної діяльності. Вивчення соціального механізму розвитку економіки і його структурних компонентів спрямоване на підтримання його нормального функціонування, виявлення дисфункцій, протиріч і труднощів у розвитку економіки.

Уявлення про соціальний механізм розвитку економіки ґрунтується на тому, що результати економічного розвитку є наслідком не лише діяльності органів управління, а передусім діяльності й активності соціальних груп, які залежать від мотиваційного, статусного, культурного, управлінського регуляторів. Дія цього механізму перетворює розвиток економіки на соціальний процес, який розглядають у вертикальному та горизонтальному ракурсах. *Вертикальний ракурс* реалізується стосовно різних рівнів територіальної структури суспільства (країна, регіон, область, місто, район), організаційної структури виробництва (відомство, об'єднання, підприємство, підрозділ). На кожному з них функціонують специфічні соціально-економічні групи, що здійснюють особливі види діяльності.

Горизонтальний ракурс виявляє себе через горизонтальні соціально-економічні взаємодії:

- у межах певного регіону, області, району (міста), між підприємствами й організаціями конкретних галузей виробництва;
- між різними соціально-демографічними і професійними групами, що займаються економічною діяльністю – робітниками, інженерами, підприємцями, менеджерами, селянами як у межах конкретної господарюючої одиниці, так і в ширших соціально-економічних сферах;
- між різними регіонами, областями, містами, галузями виробництва, соціально-демографічними і професійними групами країни.

Соціальний механізм, передаючи імпульси дії та розвитку зі сфери соціальних відносин в економічну й навпаки, створює соціальні умови для ефективного використання ресурсів виробництва (природних, фінансових, людських та ін.). Передавання цих імпульсів здійснюється через творчу активність соціальних груп, які діють у системі економічних та соціальних відносин, мають певне становище в соціальній структурі суспільства.

Існування будь-якої системи передбачає впорядковану взаємодію суб'єктів господарської діяльності, галузей, соціальних груп спільнот. Ступінь та особливості цієї впорядкованості визначають господарський устрій суспільства, який є цілісною і взаємозалежною системою норм, правил, інститутів, що визначають економічну діяльність суспільства. Елементи господарської системи визрівають або створюються завдяки цілеспрямованій діяльності економічних і політичних суб'єктів (уряду, парламенту, підприємств, об'єднань). Цілісність господарської системи забезпечує державна економічна політика, яка:

- створює загальні межі господарювання, встановлює правила економічної поведінки, необхідні обмеження у формі законів, інших норм;
- формує або сприяє формуванню соціально-економічних інститутів, що відповідають обраному господарському порядку (відносини власності, грошова і кредитна системи, податкове законодавство тощо).

Ці правила та норми повинні відповідати принципам існуючого господарського устрою, бути адекватними обраній моделі розвитку економіки (ринкова, планово-централізована, змішана). Аналіз поняття «соціальний механізм» висвітлив спільні для всіх соціальних механізмів риси:

1. Основна їх функція полягає в регулюванні соціальних процесів відповідно до суспільних потреб.
2. Суб'єктом соціальних механізмів є певні соціальні групи, від взаємодії яких залежать особливості їх функціонування.
3. Соціальні механізми базуються на історично сформованих структурах (соціальні інститути) – сукупності соціальних норм, культурних зразків, що визначають стійкі форми економічної поведінки.
4. Соціальні механізми формуються на основі матеріальних і духовних (досвід історії) надбань.
5. Соціальні механізми містять керовані (легко піддаються впливам), слабо чи зовсім некеровані елементи, що мають вікову традицію (наприклад, демографічні

процеси). Механізми, що регулюють їх, є надто інерційними і стійкими, оскільки норми і цінності, що регулюють демографічні відносини, змінюються протягом багатьох десятиліть.

6. Системність соціального механізму виявляється в наявності зовнішніх функціональних зв'язків із суспільством та внутрішніх зв'язків між елементами, що його утворюють.

Поняття «соціальний механізм розвитку економіки» конкретизується у процесі розгляду такої важливої категорії економічної соціології, як «економічна поведінка».

Економічна поведінка – система соціальних дій, пов'язаних з використанням різних за функціями і призначенням економічних цінностей (ресурсів) та зорієнтованих на одержання користі (вигоди, винагороди, прибутку) від їх обігу.

Вона є своєрідною соціальною субстанцією усіх процесів господарського життя суспільства, оскільки основою обороту економічних цінностей (благ, послуг, інформації) є численні, різноманітні за змістом індивідуальні, групові та масові акти поведінки людей з метою задоволення своїх потреб.

Особи, що виступають на ринку, формуються у конкретних і здебільшого подібних соціально-економічних умовах і тому виявляють здатність до типових форм поведінки. Всі соціальні суб'єкти, включені в економічну сферу, відрізняють коштовні речі від некоштовних; незважаючи на власні погляди, як правило, відстоюють особисті господарські інтереси; суб'єктивно оцінюють конкретні товари, але ці оцінки завжди пов'язані з об'єктивно існуючими цінами; здатні певною мірою передбачати, де їх очікує ймовірна вигода, а де – збитки; прагнуть, залежно від умов і здібностей, великих вигод, намагаються запобігти збиткам; здатні помилятися у розрахунках і діях.

Економічна поведінка як соціальний феномен є предметом вивчення як економічної науки, так і соціології, яка акцентує свою увагу на чинниках, умовах, соціальних інститутах, ситуаціях, а також на соціальних суб'єктах, що реалізують свої конкретні економічні інтереси. Тобто у полі зору соціології перебувають моделі соціальної поведінки щодо максимізації результатів і мінімізації витрат, а також соціокультурні інститути, що уможливають чи обмежують раціональне використання економічних ресурсів (особистісних, технологічних, організаційних, фінансових, інформаційних). Отже, очікуваним результатом економічної поведінки є різні винагороди за дії, пов'язані з використанням і комбінацією економічних ресурсів.

Основою соціальної поведінки економічного типу є система норм і правил, закріплених юридично на державному рівні, у різних угодах між людьми, у традиціях повсякденного життя. Ці норми і правила можуть бути закріплені спеціальними законодавчими актами, у звичаєвому, природному праві, традиціях, соціальних звичках, стереотипах. Однак усі вони визначають порядок і допустимі межі соціальної поведінки суб'єктів, що прагнуть вигод.

Універсальною мотивацією суб'єктів економічної поведінки є формула: максимум винагороди за мінімум витрат. Однак цілком реалізувати цю формулу неможливо, нерідко діяльність приводить до непередбачених результатів. До того ж суб'єкти економічної поведінки діють у певній системі обмежень (лімітів), що вносить істотні корективи в їх плани і наміри.

Параметри економічної поведінки залежать від різних факторів, насамперед від задіяних економічних ресурсів. Тому існує кілька її класифікацій. Однією з найпоширеніших є класифікація, в основі якої – різні фази відтворювального циклу,

відповідно до яких виділяють дистрибутивну (розподільчу), виробничу, обмінну, споживчу економічну поведінку.

1. Дистрибутивна економічна поведінка. Розглядає ринок як нескінченний процес перерозподілу величезної маси економічних ресурсів у сфері обміну та обігу, де безліч суб'єктів перманентно набувають і втрачають право контролю над певними благами. Дистрибутивні моделі демонструють різноманітні варіанти доступу до економічних ресурсів, контролю над ними. Залежно від ступеня доступу до ресурсів, контролю за одержанням вигоди від їх обороту виділяють господарську, агентську, функціональну моделі дистрибутивної поведінки. *Господарська модель* характеризує економічну поведінку суб'єктів, що є власниками економічних ресурсів. *Агентська модель* реалізується суб'єктами економічної поведінки, які за дорученням власників забезпечують правовий, економічний та організаційний контроль над діями осіб, що мають доступ до об'єкта чужої власності. *Функціональна модель* властива суб'єктам, які використовують і отримують вигоду з економічних ресурсів, що належать іншим особам. Найтипівіші моделі дистрибутивної поведінки властиві особам, зайнятим за наймом, орендарям. Очевидно, що перелік названих моделей дистрибутивної поведінки не є вичерпним.

2. Виробнича поведінка. Пов'язана з нагромадженням, концентрацією матеріальних, технологічних, інтелектуальних, організаційних та інших ресурсів, поєднанням і комбінуванням з метою одержання конкретних благ і прибутку (доходу) від їх обігу на ринку.

3. Обмінна поведінка. Забезпечує рух різноманітних економічних благ (товарів, послуг, інформації) на ринку на основі обліку та порівняння їх цінностей.

4. Споживча поведінка. Забезпечує вилучення економічних благ з товарного обігу і присвоєння їх з метою задоволення потреб людини. Фаза споживання властива більшості суб'єктів економічної поведінки, що використовують ресурси.

Спонукальною основою економічної поведінки людини є потреби – об'єктивно зумовлені суспільними відносинами свідомі наміри людини (груп людей) досягти кращих умов життя. Потреба є чимось більшим, ніж мета; вона – установка на дію, підтверджений мотивами та стимулами намір, напрям дії. На основі потреб формується економічна свідомість.

Економічна свідомість – погляди, потреби, інтереси, ідеї, уявлення і переконання стосовно економічних процесів і явищ, ставлення до власності, економічної самостійності та ін.

Взаємодія економічної свідомості, яка є внутрішнім чинником економічної діяльності, із зовнішніми чинниками (інституціалізованими формами економіки) складає соціальний механізм економічної діяльності та поведінки. Економічна свідомість базується на систематизованих наукових знаннях, заснованих на свідомому використанні соціально-економічних законів. З економічною свідомістю тісно пов'язане економічне мислення.

Економічне мислення – погляди та уявлення, породжені практичним досвідом людей, їх участю в економічній діяльності тощо.

Ґрунтується воно на економічній практиці, будучи явищем нижчого рівня порівняно з теоретичною свідомістю. Якщо економічна свідомість пов'язана з пізнанням функціонування і розвитку соціально-економічних законів, то економічне мислення – із включенням людини в соціально-економічну практику. Це дає змогу розглядати економічне мислення як форму економічної свідомості в конкретній суспільній ситуації. Відповідно

відсталість і нерозвиненість економічної свідомості зумовлює суперечливість економічного мислення, яке сприймає динаміку економічних відносин переважно емоційно.

У процесі пізнання реальних причин, корінних стимулів економічної діяльності й економічної поведінки людей використовують категорію «економічний інтерес».

Економічний інтерес – усвідомлена економічна потреба людини, груп, спільнот, об'єктивні спонукальні мотиви їх економічної діяльності. Визначається він місцем людини в економічній системі, еволюцією відносин економічної власності, сприяючи узгодженню взаємодії індивідів, груп, верств.

Економічні інтереси, відображаючи роль конкретних суб'єктів у системі суспільного поділу праці, є об'єктивними, належать реальним суб'єктам, що вступають у відносини між собою. їх структура настільки різноманітна, наскільки різноманітні суб'єкти господарських зв'язків. Вони змінюються із зміною ролі їх носіїв у суспільному поділі праці, стають рушійною силою суспільного розвитку економічних відносин.

У взаємодії між собою, особливо щодо розподілу і споживання економічних ресурсів, суб'єкти дбають передусім про власні економічні інтереси, задовольняють свої потреби. Це є однією з передумов їх економічної поведінки.

Оскільки людині, спільноті властиве прагнення до задоволення зростаючих матеріальних потреб, це дає змогу прогнозувати їх економічну поведінку, на яку також впливають вічні загальнолюдські цінності, ментальність тощо. Адже насправді люди не настільки раціональні, їх вибору властивий і емоційний аспект.

У суспільстві, що перебуває на стадії трансформації, постійно відбувається інституціоналізація економічних поглядів, утвердження економічних ролей і норм поведінки. Це пов'язано з утворенням нових організаційних структур, посад. Наприклад, у середині 90-х років в Україні з'явилися нові економічні ролі, натомість відійшло багато колишніх. **Економічні соціальні ролі** – виконувані соціальними суб'єктами функції, які визначаються їх місцем у системі економічних відносин, пануванням певного типу економічних відносин.

Вони залежать від системи власності, методів управління економікою, умовами економічної мобільності тощо.

Аналіз економічних ролей різних соціальних суб'єктів потребує з'ясування категорії «економічна активність».

Економічна активність – вияв індивідуальності, самореалізації особистості у сфері виробництва обміну та споживання, рівень її економічної взаємодії із зовнішнім середовищем.

Економічна соціологія послуговується і загальнонауковими категоріями, використовуючи їх як засіб опису економічної та соціальної сфер, соціального механізму розвитку економіки. Однією з них є категорія «власність», оскільки соціально-економічною основою функціонування будь-якої економічної системи є відносини власності. **Власність** – соціологічна категорія, яка охоплює низку підсистем суспільних відносин (економічних, соціальних, правових, психологічних тощо), які прямо та опосередковано стосуються привласнення предметів природи у процесі праці та привласнення матеріальних і духовних благ. Власність є комплексом відносин, багатомірним і багатоступеневим явищем, яке формує соціально-політичну структуру суспільства. Розрізняють соціальні, політичні, морально-психологічні та ідеологічні аспекти власності. Соціальний аспект її розкриває процес утворення і розвитку класів, взаємодію між ними залежно від відношення до засобів виробництва, способів отримання певної частки суспільного багатства. Реалізується він у

взаємодії «людина—людина». Власність у юридичному трактуванні відтворюється системою зв'язків «людина—рід», відображаючи майнові відносини, свідомі, вольові взаємозв'язки юридичних і фізичних осіб щодо привласнення благ.

Складовими власності є відносини володіння, розпоряджання і користування. *Володіння* характеризує належність об'єкта власності конкретному суб'єкту, фактичне панування суб'єкта над об'єктом власності. *Розпоряджання* – це здійснюване власником або делеговане ним іншим економічним суб'єктам право прийняття управлінських рішень з приводу функціонування і реалізації об'єкта власності. *Користування* (використання) – процес виробничого застосування і споживання корисних властивостей об'єкта власності, створених за його участю благ.

Беручи за основу особливості відносин власності, розрізняють такі її форми: індивідуальну, колективну та державну власність. Носіями *індивідуальної власності* є індивіди, домашні (сімейні) господарства. *Колективна власність* реалізується через діяльність корпорацій, кооперативів, трудових колективів, релігійних і громадських об'єднань, організацій. Серед *державних суб'єктів* власності розрізняють загальнодержавні, територіально-регіональні (комунально-муніципальні служби тощо), галузеві (міністерства та відомства). Об'єктами державної власності є засоби виробництва, земля, її надра, рослинний і тваринний світ, робоча сила та результати її діяльності – предмети матеріальної та духовної культури, цінні папери, гроші тощо. Визначальними серед них є засоби виробництва. Саме власність на засоби виробництва характеризує сутність відносин власності.

Функціонування, пріоритетність певних форм, видів власності пов'язані з економічною політикою держави, яка встановлює певний господарський порядок, визначає економічні, правові, морально-психологічні межі його функціонування, постійно здійснює заходи для його підтримання, удосконалення, оновлення елементів відповідно до потреб економічної ситуації. Особливо важливою є економічна політика в суспільстві, що трансформується. Саме на такому етапі перебуває сучасне українське суспільство. Економічна політика виконує такі функції:

1. Створення економічних, правових, політичних, морально-психологічних умов, орієнтованих на надання кожному суб'єкту (індивіду, групі, організації та ін.) реальних можливостей для раціонального господарювання.

2. Регулювання системи прийняття господарських рішень, для того щоб засоби виробництва належали ефективним власникам, здатним раціонально і прибутково їх використовувати.

3. Забезпечення стабільних, максимально передбачуваних і сприятливих макроекономічних умов для господарської діяльності.

4. Створення умов і стимулів для ощадливого використання ресурсів, виробництва якісних товарів і послуг.

5. Надання суб'єктам господарської діяльності інформації, забезпечення їм можливостей щодо одержання інформації, необхідної для складання і реалізації господарських програм і планів.

6. Реалізація раціональної політики доходів, спрямованої на подолання соціально-майнової диференціації за допомогою прогресивного оподаткування, забезпечення достатньої платоспроможності всіх верств і груп населення.

Отже, економічна соціологія як специфічна галузь соціологічного знання забезпечує цілісне вивчення економіки як складної системи, у якій функціонують соціальні суб'єкти економічної діяльності, від поведінки яких залежать кінцеві результати економічного розвитку. Активність соціальних суб'єктів залежить від стану і регулятивних можливостей економічної культури; місця і ролі соціальних груп у структурі економічних зв'язків; динаміки їх переміщення й ієрархії цієї структури; здатності специфічних соціальних механізмів регулювати економічні відносини.

3. Становлення економічної соціології як науки

Економічна соціологія почала формуватися як самостійна наукова дисципліна приблизно в середині 50-х років ХХ ст. завдяки старанням американських соціологів (Н. Смілзера, Т. Парсонса, К. Девіса та ін.). Однак деякі елементи були помітними ще у ХVІІІ ст. на хвилі перетворень у європейському суспільстві, започаткованих епохою Просвітництва та буржуазними революціями, передусім соціально-філософською критикою феодальних суспільних відносин та формуванням ідеології капіталізму. Просвітники особливу роль відводили матеріальній культурі, вживаючи на її позначення термін «цивілізація». Своім змістом цей термін охоплював і людину як творця цивілізації, насамперед сукупні результати діяльності людей. У просвітницькій філософії, започаткованій французькими мислителями Ф. Вольтером, А. Тюрго, Ж. Кондорсе, розвинутій у ХІХ ст. теоретиками позитивізму, зокрема

1. О. Контом, сформувалася концепція прогресивного розвитку цивілізації, який розглядався абсолютно залежним від досягнень людського розуму. Але Ж.-Ж. Руссо у ХVІІІ ст. звертав увагу на суперечності культури як духовно-особистісного феномену, що перебуває у тісних взаємозв'язках з моральністю людини, і цивілізації як зовнішніх умов життя. Інший варіант співвідношення культури та цивілізації розглядав німецький філософ

2. І. Кант, виокремивши два різновиди культури: «культуру уміння» і «технічне мистецтво» (цивілізацію), відірвану від справжньої культури – «культури виховання», яка формує істинно духовну людину. Ця культура теж розвивається, але повільніше, ніж «культура уміння», що зумовлює численні проблеми людини і людства. Загалом просвітники розглядали еволюцію суспільства як перманентний прогрес, прямолінійний розвиток цивілізації.

З інших позицій аналізували взаємодію економіки та суспільства англійські економісти А. Сміт, Д. Юм, Д. Рікардо, чий погляд згодом були розвинуті у політекономічному вченні К. Маркса. Взятши за основу тезу про саморегульованість економічної системи, А. Сміт сформулював теорію економічного лібералізму. Згідно з нею людина апріорі (незалежно від досвіду) переслідує власні утилітарні інтереси, кожен товаровиробник дбає про свою вигоду, а суспільство об'єднує зусилля. Тому втручання політики в економічну діяльність неприпустиме, держава повинна захищати свободу підприємництва, не заважати конкуренції, економічній активності людини. Д. Рікардо, поділяючи ці ідеї, сформував засади теорії розподілу та відтворення, заснованої на визнанні соціальної природи економічної діяльності людини. Їх співвітчизник економіст Томас Мальтус (1766–1834) намагався обґрунтувати взаємозалежність між виробництвом і динамікою народонаселення.

Соціальний розвиток західного суспільства відбувався на тлі зростаючого ускладнення та диференційованості соціальних інститутів. У зв'язку з цим постало питання про місце серед них, взаємодію з ними економіки. До цих проблем зверталися Е. Дюркгейм, К. Маркс, М. Вебер, але першим зайнявся дослідженнями основ соціального порядку, соціальної ролі

економіки О. Конт, який окреслив характерні особливості, сформулював закони функціонування і розвитку індустріального суспільства. Ідея органічної єдності та еволюційності соціальної системи була центральною в соціології Г. Спенсера, який, розглядаючи ринок та політику як регулятори суспільного життя, стверджував, що держава не повинна втручатися в економічну діяльність суб'єктів, а тільки захищати їх майнові інтереси.

Швейцарський економіст Жан-Шарль-Леонар де Сімонді (1773–1842), аналізуючи взаємодію капіталістичної системи виробництва і споживання, правові умови розвитку великого капіталу, дрібних виробників, одним з перших виявив соціальні суперечності капіталізму як соціально-економічної формації. Він підкреслював, що економічні переваги капіталістичної економіки знецінюються соціальними недоліками капіталістичної системи, яку переслідували промислові кризи, антагонізм праці та капіталу, безробіття тощо.

Тогочасна німецька суспільно-політична наука аналізувала економіку через призму політичних інтересів. У ній домінувала теорія К. Маркса про змінні соціальні умови, в основі яких привласнення чужої праці, соціальна нерівність, коли свобода одних означає поневолення інших. Економіку він розглядав як вирішальний фактор розвитку суспільства, оскільки економічні відносини визначають усі інші суспільні відносини, є базисом суспільства, над яким формуються надбудовні форми: політика, право, мораль.

Багато в чому не погоджувався з Марксом М. Вебер, виходячи з того, що всі суспільні інститути, структури, форми поведінки визначаються і регулюються змістом, вкладеним у них людьми. В економічних відносинах він убачав один з найважливіших чинників соціального розмежування суспільства. Пробудження духу підприємництва, на його думку, стимулювало розвиток економіки, перетворення феодальної Європи на суспільство, яке уособлювало досягнення тогочасної культури («Протестантська етика і дух капіталізму», 1905).

Економічний чинник він вважав одним із суттєвих елементів соціальної стратифікації суспільства. Намагаючись з'ясувати вплив економіки на політику та інші сфери суспільного розвитку, М. Вебер визнавав і роль соціальних інститутів (політики, етики, релігії) у регулюванні економіки.

Наприкінці XIX – на початку XX ст. стрімко розвивалися соціально-економічні дослідження і в Україні завдяки старанням К. Воблого, Й. Данга, Т. Степанова, А. Билимовича, М. Вольського, М. Грушевського, В. Винниченка, В. Садовського, М. Тугана-Барановського, І. Янжуля, Г. Цехановського, які здебільшого розглядали практичні проблеми економіки в єдності з системою певних соціальних цінностей.

Обстоюючи необхідність «соціального консенсусу для забезпечення економічного і соціального прогресу», М. Грушевський, В. Винниченко, В. Садовський доводили відсутність економічних і соціальних передумов соціалістичної революції в Україні, розвивали ідеї еволюційного соціалізму та поступового накопичення елементів майбутнього соціального ладу шляхом демократизації існуючого. М. Туган-Барановський створив теорію циклів та криз, яка була покладена в основу сучасної теорії економічної кон'юнктури, а також широко визнана в світі соціальну теорію розподілу.

Предметом досліджень суспільних наук він вважав матеріальний аспект соціального буття. За його ініціативи в 1918 р. було засновано інститут економічної кон'юнктури, а в 1919 р. – Демографічний інститут, які, щоправда, проіснували недовго. З утвердженням у колишньому СРСР тоталітаризму, ідеологічного шовінізму дехто з учених, які займалися соціально-економічною проблематикою, змушені були зрестися поглядів (Р. Оружецький, К. Воблий), інші емігрували (В. Коваль, К. Мацеевич, О. Мицюк), а більшість у 30-ті роки було репресовано.

До середини ХХ ст. розвиток вітчизняної соціології, відповідно й нагромадження знань про взаємозв'язок економічної та соціальної сфер суспільного життя, було перервано внаслідок панування централізовано-адміністративних методів управління економікою. У 60-ті роки відбулося часткове поновлення соціологічної традиції. Проведені емпіричні дослідження давали цікавий матеріал, який, однак, з ідеологічних причин не мав належного наукового обґрунтування.

На противагу радянській традиції західна економічна соціологія розвивалася динамічніше, зокрема індустріальна соціологія, соціологія організацій, теорія соціальної мобільності та соціальної стратифікації.

Наступне десятиріччя (70-ті роки) було кризовим для розвитку економічної соціології. Це стимулювало пошук інших методів дослідження економічної системи суспільства. А помітне зниження ролі американської економічної системи у світовій системі господарювання привернуло увагу багатьох учених до проблем інтернаціоналізації економіки.

Нове тлумачення економіки почало формуватися у 80-ті роки внаслідок впровадження нових інтегральних понять «спосіб мислення» і «спосіб діяльності». Відповідно сформувався усвідомлення важливості не тільки оволодіння і втілення у виробництво, суспільне життя досвіду минулих поколінь, а й з'ясування найраціональніших засобів цієї роботи. Тогочасна економічна соціологія здебільшого вдавалася до порівняльного аналізу економічних систем різних типів, різних країн і регіонів, застосовувала при вивченні економічних процесів макросоціологічний аналіз. Сучасна західна соціологія економіки аналізує різні соціально-економічні моделі, соціальні механізми економічного розвитку тощо.

Сучасний розвиток економічної соціології в Україні зумовлений складними соціально-економічними перетвореннями, пошуком шляхів подолання суспільно-економічної кризи, інтегрування у світове господарство. Увагу її привертає комплекс проблем, пов'язаних із процесами глобалізації. Як самостійний напрям, вітчизняна економічна соціологія робить перші кроки, зосереджуючись на аналізі економічних процесів у суспільстві, їх специфіки у загально цивілізаційному контексті, нових різновидів і форм економічної діяльності, функціонування економічних інститутів тощо.

4. Проблемні пошуки вітчизняної економічної соціології

Сучасне українське суспільство переживає складний і болісний процес трансформації соціально-економічної системи, пов'язаний з подоланням монополії однієї форми (державної) власності, соціальної та духовної уніфікованості, становлення реального політичного та економічного плюралізму, формування громадянського суспільства, розвитку ринкового господарювання, інтеграції у світові господарські зв'язки. Труднощі трансформаційного періоду посилюються процесами глобалізації, утвердженням на світовій арені постіндустріального, інформаційного суспільства.

Це особливо актуалізує необхідність використання основних методологічних принципів економічної соціології у плануванні й реалізації науково вивіреної соціально-економічної політики. Розкриваючи взаємозалежність різних аспектів, економічна соціологія привертає увагу до ще невивчених соціальних наслідків реформ, пропонує методологічний і методичний інструментарій їх передбачення.

При переході до ринкових відносин істотно змінюються роль і значення держави в регулюванні соціально-економічних процесів. Передусім обмежується її втручання в економіку, а спрямовується на забезпечення безперервного функціонування ринкового

механізму, розвиток продуктивних сил, зміцнення обороноздатності країни, економічну підтримку і соціальний захист населення завдяки раціональному розподілу і перерозподілу сукупного суспільного продукту і національного доходу країни.

Найважливішим інструментом державного регулювання економічних процесів, розв'язання соціальних, політичних, екологічних завдань є бюджетний механізм, за допомогою якого держава впливає на розвиток макроекономічних процесів, економічне зростання країни, зміцнення соціальної сфери, науково-технічний прогрес, переоснащення матеріально-технічної бази виробництва, зниження рівня безробіття і підвищення зайнятості.

Державне регулювання економіки здійснюється на підставі пріоритетів бюджетної політики, націлених на вирішення оперативних завдань і довгострокових цільових програм, що охоплюють різноманітні сфери суспільства.

В економічній поведінці суб'єктів сучасного українського суспільства окреслили два протилежні типи. Один з них зорієнтований на життєву стратегію «максимум доходу ціною максимуму праці», другий характеризується життєвою стратегією «гарантований дохід за мінімуму праці». Економічна поведінка першого типу потребує від працівника максимальних зусиль, високої інтелектуальної та фізичної напруги, ризику і є типовою для особистостей, які активно включаються в ринкові економічні відносини. Такий тип економічної поведінки притаманний 42–44% зайнятого населення. Інший (патерналістський) тип поведінки, зорієнтований на турботу, підтримку держави, підприємства, характерний приблизно для 36–38% працівників. Інші вияви економічної поведінки посідають різні місця в діапазоні між охарактеризованими вище полюсами.

Так, за даними соціологічного моніторингу «Людина і ринок», 47,8% хотіли б жити нехай бідніше, але з гарантованим рівнем доходів, без ризику. Жити заможніше, але ризикуючи, діючи ініціативно готові 41,1% (11,1% не відповіли). До першої категорії респондентів належать представники доринкового типу економічної поведінки.

Вихідний тип ринкової поведінки передбачає високу економічну активність індивіда, розуміння того, що ринок створює можливості для підвищення добробуту відповідно до затрачених зусиль, знань, навичок. Такий тип поведінки в Україні тільки формується. Досить гнучка структура його ціннісних орієнтацій допомагає швидко адаптуватися до нових умов соціального середовища, адекватно реагувати на вимоги соціальних інститутів.

Ринковий тип поведінки майже цілком (понад 95%) орієнтований на підприємництво. Однак відсутність необхідних знань, інші обставини нерідко призводять до мутації цього типу поведінки у псевдоринковий. Активна орієнтація на підприємництво властива 30% носіїв ринкового типу поведінки. Наявність псевдоринкового типу свідчить про низький рівень розвитку соціальної системи, оскільки ринковий тип поведінки залежить від рівня розвитку ринкових відносин.

Істотне значення у формуванні ринкових механізмів відіграють підприємницькі орієнтації громадян. Рівень їх спроможності займатися підприємницькою діяльністю можна інтерпретувати як показник потенційних можливостей громадян знайти нове місце роботи або включитись до самозайнятості в разі втрати свого робочого місця. За результатами соціологічного опитування визнали себе здатними до підприємницької діяльності 19% респондентів, передусім молодь і чоловіки.

Стабільна економічна ситуація на підприємстві, особливо недержавному, де працює респондент, значно підвищує його потенційні можливості до власної підприємницької діяльності. На ставлення населення до підприємницької діяльності та наміри зайнятися нею істотно впливають рівень матеріального добробуту, становище на ринку праці, вік і сфера зайнятості. Водночас для значної частини дорослого населення України нормою є участь в офіційно незареєстрованій економічній діяльності.

У межах економічної соціології існує також прикладна галузь – соціологія промисловості, яка вивчає діяльність, диференціацію і взаємодію певних соціальних груп, що функціонують у сфері промислового виробництва.

Загалом сучасна економічна соціологія зосереджується на вирішенні таких завдань:

1. Дослідження соціальних механізмів, що визначають розвиток економічної сфери суспільства, регулюють економічну діяльність індивідів, спільнот і груп.

2. Вивчення особливостей мотивації різних форм соціально-економічної поведінки людини (особистості чи соціальної спільноти), її впливу на процеси і результати економічного розвитку.

3. З'ясування основних тенденцій і ефективності діяльності соціального механізму розвитку економіки.

4. Вивчення особливостей і ефективності впливу на людину та її економічну діяльність мотиваційних, статусних, культурних, управлінських соціальних регуляторів.

5. Дослідження спрямованості та особливостей впливу на зміну соціально-економічної структури суспільства існуючої в ньому економічної системи (планово-централізованої, ринкової).

6. Визначення раціональних напрямів економічної політики держави.

7. Дослідження конкретних соціально-економічних, соціокультурних і соціально-політичних умов функціонування економічної сфери суспільства.

5. Соціологія праці й управління та менеджмент

При розгляді взаємозв'язку соціології праці та управління з іншими науками про працю виникає ще одна важлива й актуальна проблема. Йдеться про менеджмент, його розгортання та впровадження в умовах переходу нашої країни до ринку. Першим спробував обґрунтувати головні засади наукового менеджменту американський інженер Ф.-В. Тейлор. Система Тейлора заклала основи наукової організації праці, вимагала нової організації управління, нових обов'язків управляючих менеджерів.

Уточнимо, що ж розуміють нині під менеджментом. Менеджмент (від англ. Managment — управління, керівництво). Нині менеджмент трактується принаймні в таких чотирьох значеннях:

- як специфічний соціальний і економічний інститут, який впливає на підприємницьку діяльність і породжує специфічний спосіб життя у ринковому суспільстві (який, наприклад, дуже відрізняється від способу життя у суспільстві розвинутого соціалізму, чому ми так важко і звикаємо до оточуючих нас нових реалій);
- як сукупність осіб, зайнятих управлінською працею у сферах приватного та суспільного бізнесу, тобто це своєрідний клас управляючих;
- як наукова дисципліна, що вивчає проблеми управління суспільним виробництвом. У цьому плані виділяють два рівні менеджменту. З одного боку, це загальні теорії соціального управління, які по суті є нічим іншим, як загальними політико-економічними чи соціально-філософськими концепціями (наприклад, теорії революції менеджерів, постіндустріального суспільства, наукового менеджменту, менеджменту людських відносин та ін.). З другого боку, це прикладні теорії організації й управління, тобто спрямовані на вироблення конкретних підходів щодо раціоналізації та вдосконалення управління (наприклад, бригадні форми організації праці чи "гуртки якості");

- як своєрідне, мистецтво управління, поєднання керівництва виробництвом і практичних зразків ефективного управління, які становлять основу професійної кваліфікації менеджера. Тобто йдеться про формування у менеджерів і застосування ними на практиці якихось загальних принципів, методів, прийомів управління.

Таким чином, коли йдеться про взаємозв'язок соціології праці й управління, з одного боку, і менеджменту — з другого, то мається на увазі третє значення менеджменту (тобто менеджмент як наука управління).

Відмінність нашої ситуації від ситуації на Заході полягає не в тому, що там соціологія праці й управління (індустріальна соціологія), з одного боку, і менеджмент — з другого, конституювалися як різні наукові дисципліни, а в тому, що і індустріальна соціологія, і менеджмент там реально існують та мають порівняно тривалу історію розвитку. Так, соціологія праці розвивається на Заході понад сторіччя, виникла задовго до менеджменту, у її межах були здійснені досить глибокі дослідження соціальних проблем праці (роботи Ф. Тейлора, Е. Мейо та ін.). Щодо вітчизняної соціології праці, то її розвиток не був перманентним, постійно стримувався різноманітними ненауковими чинниками (наприклад у роки культу особи).

Крім того, менеджмент, що існує на Заході як могутній соціальний інститут, за яким стоять великі монополії і корпорації, не міг виникнути у нас із загальновідомих причин. Однак навіть незалежно від розвитку соціології праці й управління (це, наприклад, у США головним чином академічна дисципліна, представники якої теоретично вивчають проблеми праці або займаються соціоінженерною діяльністю на виробництві), проблеми менеджменту, управління виробництвом там розвивалися.

Таким чином, у нас нині склалася така ситуація, що треба наздоганяти Захід, паралельно і швидко розвивати, соціологію праці й управління та менеджмент.

Якщо тепер розглянути предмети цих наук сумісно, то можна зробити такі висновки. Менеджмент, по-перше, пов'язаний лише з проблемами управління виробництвом (звичайно, у найширшому плані), по-друге, розглядає ці проблеми комплексно, поєднуючи соціологічні, економічні, організаційні, психологічні та інші підходи.

Соціологія праці й управління, по-перше, розглядає не тільки проблеми управління виробництвом, а й методологічні й інші аспекти функціонування і розвитку соціальних інститутів, специфіку соціально-трудова відносин, різноманітні соціальні групи в сфері праці тощо. По-друге, коли вона розглядає проблеми управління, вона це робить, виходячи з найбільш широкого соціального змісту, використовуючи принципи, методи, закономірності соціального управління.

Таким чином, предмети соціології праці та управління, з одного боку, і менеджменту — з другого, взаємно перехрещуються, а не знаходяться у відносинах підпорядкованості. Отже, соціологія праці й управління йде попереду менеджменту, вивчає найбільш глибокі загальні тенденції, притаманні розвитку соціальних інститутів, соціально-трудова відносин і процесів, найважливіші методологічні принципи і методи їх регулювання. Менеджмент, використовуючи ці підходи, поєднуючи їх з підходами економічними, організаційними, правовими, психологічними та іншими, виробляє і застосовує на практиці найбільш ефективні моделі, технології, засоби, методи управління виробництвом.

Т-5 Економічна соціологія. Соціологія менеджменту та праці.

ПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ

1. Що таке економіка як соціальний інститут?
2. У чому полягає сутність соціології економіки?
3. Що вивчає соціологія праці й управління?
4. Охарактеризуйте основні етапи розвитку соціології праці й управління.
5. Охарактеризуйте функції, які має виконувати соціологія праці й управління.
6. Обґрунтуйте необхідність зростання ролі соціології праці й управління в умовах переходу до ринку.
7. У чому сутність праці як базового соціального процесу?
8. Розкрийте особливості соціологічного вивчення трудового колективу
9. Які соціальні функції виконує трудовий колектив?

Т-5 Економічна соціологія. Соціологія менеджменту та праці.

Тестові завдання

1. Соціологія праці — це:
А галузь соціології, яка вивчає особливості поведінки особистості, соціальної групи чи спільноти у вільний від праці та навчальної діяльності час;
Б галузева соціологічна теорія, яка вивчає закономірності формування, функціонування й розвитку соціальних утворень (систем, спільнот, інститутів) у сфері праці й пов'язані з ними процеси та явища;
В інтегральна наукова дисципліна, яка досліджує соціальні процеси та явища, що відбуваються у сфері економіки.
2. Що являє собою праця із соціологічного погляду?
А соціальний закон; Б соціальне явище; В соціальну спільноту.
3. Яка з перелічених соціальних функцій не властиві праці?
А створення матеріально-культурних благ; Б соціальної диференціації;
В біологічне відтворення суспільства; Г формування особистості.

4. Характер праці — це:

- А категорія, яка виражає соціальну сутність праці як важливого суспільного процесу;
- Б сукупність чинників, які впливають на працездатність, здоров'я працівника;
- В узагальнена характеристика процесу праці, яка враховує різноманітні функції праці, види трудових операцій, галузевий поділ виробничої діяльності, фізичне й інтелектуальне напруження працівників, технічне оснащення тощо.

5. Зміст праці — це:

- А категорія, яка виражає соціальну сутність праці як суспільно значимого процесу;
- Б сукупність чинників, які впливають на працездатність, здоров'я працівника;
- В узагальнена характеристика процесу праці, яка враховує різноманітні функції праці, види трудових операцій, фізичне та інтелектуальне напруження працівників, технічне оснащення.

6. Мотивація трудової діяльності — це:

- А відносно стійкий і типовий для певної групи загальний емоційний настрій, який формується у процесі спільної трудової діяльності колективу через спілкування між людьми;
- Б соціальний процес засвоєння особистістю нової трудової ситуації, який характеризується активною взаємодією особистості з трудовим середовищем;
- В зовнішня чи внутрішня спонука до трудової діяльності задля досягнення певних цілей, зацікавленість у такій діяльності, способи її ініціювання.

7. Професійна адаптація — це:

- А відносно стійкий і типовий для певної групи загальний емоційний настрій, який формується у процесі спільної трудової діяльності колективу через спілкування між людьми;
- Б соціальний процес засвоєння особистістю нової трудової ситуації, який характеризується активною взаємодією особистості й трудового середовища;
- В пристосування, звикання людини до умов професійної діяльності, засвоєння нею виробничо-технічних і соціальних норм поведінки, необхідних для виконання трудових функцій.

8. Трудова адаптація — це:

- А відносно стійкий і типовий для певної групи загальний емоційний настрій, який формується у процесі спільної трудової діяльності колективу через спілкування між людьми;

Б соціальний процес засвоєння особистістю нової трудової ситуації, який характеризується активною взаємодією особистості й трудового середовища;

В пристосування, звикання людини до умов професійної діяльності, засвоєння нею виробничо-технічних і соціальних норм поведінки, необхідних для виконання трудових функцій.

9. Соціально-психологічний клімат — це:

А відносно стійкий і типовий для певної групи загальний емоційний настрій, який формується в процесі спільної трудової діяльності колективу через спілкування між людьми;

Б соціальний процес засвоєння особистістю нової трудової ситуації, який характеризується активною взаємодією особистості й трудового середовища;

В пристосування, звикання людини до умов професійної діяльності, засвоєння нею виробничо-технічних і соціальних норм поведінки, необхідних для виконання трудових функцій.